

Vier eeuwen bondgenootschappen

In Burgers Dierenpark wordt al jarenlang bij apen onderzoek gedaan naar hun alliantie- en coalitiegedrag. De onderzoekers zijn ethologen (biologen die het gedrag van dieren bestuderen). Zij proberen daarbij zo min mogelijk gebruik te maken van begrippen uit de humane psychologie. Over dit onderzoek, dat behalve bij Burgers ook in verschillende andere dierenparken over de hele wereld wordt verricht, is onlangs een boek verschenen onder de titel: *Coalitions and alliances in humans and other animals*. Van de 17 artikelen in dat boek hebben er 14 betrekking op dieren, zoals apen, hyena's en dolfinen, en 3 op mensen.

Een van de situaties die zijn onderzocht ziet ongeveer als volgt eruit. De chimpansee Cora is in het bezit van een tros bananen. Haar soortgenote Cynthia neemt een dreigende houding aan om daarmee te demonstreren dat zij terwille van de bananen een conflict wil aangaan. Dan verschijnt de chimpansee Bas ten tonele. Het is duidelijk dat hij wil interveniëren, uiteraard in de verwachting dat dit hem zo niet alle, dan toch in ieder geval een deel van de bananen zal opleveren. Bas heeft twee mogelijkheden: hij kan Cynthia bedreigen en eventueel aanvallen, waardoor hij een coalitiekeuze maakt voor Cora die de bananen heeft. Bas kan echter ook samen met Cynthia Cora te lijf gaan. Wat bepaalt de keuze van Bas? De verwachte omvang van de buit, dat wil zeggen het aandeel dat Cora of Cynthia hem laat? Of ligt het in het karakter van Bas het slacht-

offer te hulp te komen? Het gedrag van Bas kan echter ook worden bepaald door familiebanden of seksuele affecties. Echte coalities ontstaan wanneer een vierde aap verschijnt. Wij verlaten nu echter de dierentuin.

Definities

Onderzoek naar allianties en coalities bij mensen kan betrekking hebben op individuele personen, groepen of gemeenschappen die op een bepaald territorium leven en door een bestuurlijke organisatie worden bijeengehouden. Deze laatste categorie, de staten, is hier aan de orde.

In dit artikel willen wij nagaan welke relatie er bestaat tussen enerzijds de internationale systemen – de wijze waarop staten in een bepaalde periode met elkaar omgaan – en anderzijds de aard van allianties en coalities in het desbetreffende tijdvak. In ruimte en tijd beperken wij ons tot het Europa van na de Middeleeuwen.

Vooraf definiëren wij de termen die hierna worden gebruikt. Een *alliantie* is een bondgenootschap tussen vorsten of staten voor een langere periode; de samenwerking is in meer of mindere mate diplomatiek of militair geïnstrumentaliseerd. Samenwerking op militair terrein tussen staten voor een kortere periode met een beperkt doel wordt een *coalitie* genoemd. Een *entente* is een vriendschappelijke relatie tussen staten (al dan niet in een overeenkomst vastgelegd), die in geval van een conflict een goede basis vormt voor een bondgenootschappelijke samenwerking. Voorbeelden van deze drie types zijn resp. de NAVO, de Golfcoalitie en de Kleine Entente in het Interbellum (Frankrijk, Hongarije, Roemenië, Tsjechoslowakije en Joegoslavië).

Het hoofddoel van alliantie- of coalitievorming is het bevorderen van de veiligheid of van de belangen van de staat. Bij nader toezien blijkt het echter soms ook te gaan om de belangen van een persoon,

Op 5 februari jl. hield de Atlantische Commissie de jaarlijkse onderwijsconferentie, ditmaal met het thema „Bondgenootschappen in een veranderende wereld”. Tijdens die conferentie hield prof. Wels een lezing over de ontwikkeling van bondgenootschappen in de afgelopen eeuwen. De redactie acht een bredere bekendheid van de inhoud daarvan nuttig en is de inleider dan ook erkentelijk voor het bewerken van de tekst en de Atlantische Commissie voor de toestemming tot publikatie.

een politieke groepering of een economische belangengroep. Tijdens het *Ancien régime* (1500-1789) was het belang van de absolutistische vorst identiek met het belang van de staat. Voor de verschillende tijdvakken laten wij een aantal voorbeelden de revue passeren.

In de eerste plaats de beroemde misrekening van raadpensionaris Jan de Witt m.b.t. het gedrag van de Engelse koning Karel II. De Witt probeerde vanaf 1666 het voortbestaan en de welvaart van de Republiek veilig te stellen door o.m. te streven naar een alliantie met Engeland om de dreiging van Frankrijk het hoofd te kunnen bieden (Triple Alliantie met Zweden, 1668). Zijn motieven waren duidelijk: het ging hem om de bescherming van de belangen van de Republiek, die identiek waren met de belangen van het regentenpatriciaat. Bij de Engelse koning Karel II kwamen de belangen van zijn land daarentegen bepaald niet op de eerste plaats. In zijn contacten met Lodewijk XIV was hij uit op de versterking van zijn eigen positie tegenover het Engelse Parlement, desnoods ten koste van de belangen van zijn land. De Witt kon zich niet voorstellen dat een koning een politiek voerde die indruiste tegen de belangen van zijn land. Daarom werd hij verrast door het gezamenlijk optreden van Lodewijk XIV en Karel II tegen de Republiek.

Een recenter voorbeeld is het Portugese lidmaatschap van de NAVO. In de ogen van de VS, Groot-Brittannië en Frankrijk was de toetreding van Portugal tot het bondgenootschap om strategische redenen van belang. Maar dat waren niet de Portugese motieven. Werd Portugal lid met de bedoeling *to safeguard the principles of democracy, individual liberty and the rule of law*, zoals de preambule van het NAVO-verdrag zegt? Natuurlijk niet. Dictator Salazar stelde het lidmaatschap van het bondgenootschap vooral op prijs omdat hij daarmee de steun van de VS voor zijn autocratische regime kon verwerven.

Periodisering van de geschiedenis der internationale systemen

Om met voorbeelden duidelijk te kunnen maken dat elke historische periode haar eigen type allianties kende, moeten wij eerst in de geschiedenis van de internationale betrekkingen sinds de Middeleeuwen een periodisering aanbrengen en die periodes karakteriseren.

In de geschiedenis heeft elke subdiscipline haar eigen periodisering. De cultuurhistorici kennen de tijdvakken renaissance, classicisme, barok, romantiek, modernisme en postmodernisme. De beoefenaars van de economische geschiedenis verdelen hun werkterrein in de periodes van het vroegkapitalisme, het mercantilisme, de industriële revolutie, enz.

De historicus die de geschiedenis van de internationale betrekkingen bestudeert zal weer andere criteria hanteren. Zo worden de 16e en de eerste helft van de 17e eeuw vooral gekenmerkt door het proces van staatsvorming, dat gepaard gaat met godsdienstoorlogen en binnenlandse conflicten. Bij de vrede van Münster/Westfalen 1648 kwam er een einde aan de godsdienstoorlogen en werden voor het eerst de territoriale grenzen erkend. De vergeefse pogingen van Lodewijk XIV in West-Europa de Franse hegemonie te vestigen vulden de tweede helft van de 17e eeuw. De 18e eeuw wordt gekenmerkt door de *balance of power* en de opkomst van de „grote vijf” (Frankrijk, Groot-Brittannië, Oostenrijk, Pruisen en Rusland), terwijl de periode 1814-1914 te boek staat als de eeuw van het *Weense systeem*, gebaseerd op de *balance of power* en beperkte multipolariteit, waarbij de grote mogendheden de toon aangaven. De jaren tussen de beide wereldoorlogen vormen de periode van de mislukte mondiale collectieve veiligheid, en het tijdvak 1945-1990 zal de geschiedenis ingaan als de periode van de bipolariteit. Al deze tijdvakken kenden elk voor zich specifieke alliantiepatronen.

Typen allianties en coalities

In de periode van de godsdienstoorlogen leek Europa op het eerste gezicht verdeeld in staten en machtsgroeperingen binnen de staten langs de lijnen van de godsdienst. Bij de alliantievorming hebben godsdienstige (ideële) motieven echter maar een bescheiden rol gespeeld en zuiver machtspolitieke overwegingen kregen snel de overhand. Zo sloot de Republiek samen met Engeland in 1596 een verbond met het katholieke Frankrijk tegen aartsvijand Spanje.

De jaren van 1660 tot de vrede van Utrecht (1713) gaven een reeks pogingen te zien van Frankrijk om de hegemonie in Europa te verwerven. Het verzet daartegen werd geleid door koning-stadhouder Willem III die rond het bondgenootschap tussen de

Republiek en Engeland van 1676 telkens weer nieuwe allianties tot stand wist te brengen. Het karakter van deze allianties komt hierna, in de alinea over de 18e eeuw, aan de orde. Door onze West-Europa-centrische kijk op de gebeurtenissen realiseren wij ons niet voldoende welke beslissende betekenis de overwinning van de Oostenrijkers op de Turken bij Wenen in 1683 ook voor de ontwikkeling in West-Europa heeft gehad. Door het wegvallen van de Turkse druk kregen de Oostenrijkers namelijk de handen vrij, waardoor ze konden deelnemen aan de coalities tegen Lodewijk XIV.

Dan het tijdvak van de klassieke *balance of power*, dat ruwweg de periode beslaat van het eind van de 17e eeuw tot de Franse revolutie op het eind van de 18e eeuw. Na de reeks oorlogen waarin Lodewijk XIV tevergeefs had getracht West-Europa zijn wil op te leggen, ontstond als reactie daarop een conceptie voor de internationale politiek, geïnspireerd op de natuurwetenschappen en die als de *balance of power* een sleutelbegrip is geworden in de internationale betrekkingen. Dat systeem hield in dat de vijf grote mogendheden Frankrijk, Engeland, Oostenrijk, Pruisen en Rusland elkaars bestaansrecht erkenden en zich ervan bewust waren dat geen van hen bij machte was een grote mogendheid uit te schakelen zonder hulp van een van de andere. Dat was de machtsbalans.

Deze constellatie zorgde de hele 18e eeuw voor relatieve rust. Er waren wel conflicten en oorlogen, maar die hadden als voornaamste functie correcties van het evenwicht. In ieder geval waren het geen conflicten die de grondslagen van de *balance of power* in gevaar brachten. Zelfs de oorlog van Frederik de Grote tegen Maria Theresia was niet bedoeld om Habsburg in Centraal-Europa uit te schakelen. De onverstoortbaarheid van het evenwicht werd aangetoond door de diplomatieke revolutie van 1756 toen het zg. „oude systeem”, dat was gebaseerd op het antagonisme tussen Frankrijk en Oostenrijk, plaats maakte voor een nieuwe combinatie waarbij Groot-Brittannië en Pruisen enerzijds en Frankrijk en Oostenrijk anderzijds met elkaar in zee gingen.

Bezien wij de allianties en coalities uit de 17e en 18e eeuw wat nader dan valt op dat er slechts één alliantie was die langere tijd stand hield, nl. het bondgenootschap tussen de Republiek en Engeland, dat in 1678 werd gesloten en pas bij het uitbreken van de Vierde Engelse oorlog (1780) op-

hield te bestaan. Het was een speciale relatie tussen de beide zeemogendheden die, nu eens wat losser, dan weer intiemer, op informele wijze tot de huidige dag is blijven bestaan.

De overige allianties uit die periode, en dat waren er tientallen, hadden de volgende kenmerken: ze hadden een uiterst beperkte looptijd, waren meestal bilateraal en op een concreet doel gericht. Als voorbeeld de toezegging van de Republiek om voor één seizoen 20.000 man in het veld te brengen en een subsidie van f 1,5 miljoen voor één jaar om aanvullende troepen te werven. Het bilaterale en beperkte karakter van de allianties had twee oorzaken. De bondgenootschappen hadden beperkte doelen omdat het meestal ging om correcties in de marge van de *balance of power*. Vaak vormden opvolgingskwesties de aanleiding tot allianties. De 18e eeuw was de eeuw van de successie-oorlogen: de Spaanse, de Oostenrijkse, de Beierse en de Poolse.

Fysieke factoren beperkten bovendien het aantal participanten in een alliantie. Een vorst gaf doorgaans beperkte, concrete instructies aan zijn ambassadeur of gezant. Dat was ook nodig, want die konden tijdens de onderhandelingen niet even snel thuis informeren of een onderhandelingsresultaat acceptabel was. Bij de gebrekkige communicatiemiddelen was multilateraal overleg nagenoeg uitgesloten.

Bovendien legde het persoonlijke regime van de vorst beperkingen op aan elke alliantie. In deze eeuwen waren allianties afspraken tussen vorstelijke personen. Een voorbeeld is de rol van Rusland in de Zevenjarige oorlog (1756-1763): de zieke tsarina steunde de alliantie tegen Frederik de Grote, maar zij had de ogen nog niet gesloten of haar opvolger, de Pruisisch gezinde Peter III die grote soldaten verzamelde, verlegde de Russische koers, waardoor de coalitie uiteenviel. Zelfs in een moderne democratie als de VS kan in conflicten die niet de levensbelangen van de staat raken, de persoon van de president een rol spelen in het bijeenhouden van een coalitie, zoals de recente wachtwisseling in het Witte Huis m.b.t. de Amerikaanse politiek tegenover Irak heeft aangetoond.

De napoleontische oorlogen: leerschool in alliantiebouw

En toen kwam Napoleon. Hij had lak aan de *balance of power*. Hem stond een duidelijk doel voor

ogen: de Franse hegemonie in Europa. Om dat te bereiken bediende hij zich vooral in militair opzicht van onconventionele middelen. Hij bracht een volksleger op de been dat, althans in de eerste jaren, veel gemotiveerder was dan de beroepslegers van zijn tegenstanders, met name de Oostenrijkers en de Pruisen. Bovendien introduceerde Napoleon een nieuw type oorlog. Hij nam er geen genoegen meer mee een stad te veroveren of een veldslag te winnen, wat in de 18e eeuw het toppunt van krijgskunst was geweest. Bonaparte wilde méér: hij wilde zijn tegenstanders vernietigen.

Er waren zes coalities (Waterloo meegerekend) nodig alvorens het lukte de keizer der Fransen te verslaan. Op het stuk van de coalitievorming beschikten zijn tegenstanders eenvoudig over te weinig ervaring om een tegenstander van het formaat van Napoleon partij te kunnen bieden. Napoleon was als militair een nieuw fenomeen. Men moest zijn wijze van oorlog voeren leren kennen en de eigen organisaties en strategie aanpassen. Belangrijker was echter dat Oostenrijk, Pruisen, Rusland en Groot-Brittannië geen enkele ervaring hadden in het opzetten van coalities. De doelen werden niet duidelijk aangegeven, er was geen tijdschema, er waren geen duidelijke afspraken over de politieke en militaire bijdragen van elk van de deelnemers. Bovendien schoten de diplomatieke en militaire consultaties binnen de coalities te kort.

De tweede coalitie (1798-1802) is een goed voorbeeld. Terwijl Napoleon nog in Egypte was met zijn leger en de positie van de Fransen in Italië wankelde, viel de coalitie op twee fronten aan: in 1799 gingen Engelsen en Russen in Noord-Holland aan land, terwijl Russen en Oostenrijkers in Noord-Italië opereerden. Omdat Oostenrijk van een overwinning te veel zou profiteren, trok Rusland zich echter terug. De coalitie viel uiteen.

De stelling is te verdedigen dat de vier grote mogendheden over voldoende militaire middelen beschikten om Napoleon te verslaan, maar daarin niet slaagden door gebrekkige samenwerking binnen de coalities waardoor het Franse militaire genie telkens weer de gelegenheid kreeg, na deelresultaten voor één van de coalitiedeelnemers, zijn tegenstanders uiteen te drijven. Pas toen vanuit Londen en Wenen duidelijk leiding aan de coalitie werd gegeven kwamen de successen.

Het Weense systeem

Het getob met de coalities tegen Napoleon had echter ook een positieve kant. Toen de grote mogendheden in 1814 in Wenen bijeenkwamen om het post-napoleontische Europa in te richten, hebben zij alles in het werk gesteld om hun fouten uit vorige decennia te herstellen. Er kwam een protocollaire infrastructuur voor het overleg, er werden afspraken gemaakt over secretariële ondersteuning van het overleg, er kwamen regels voor het diplomatieke verkeer en de afspraak dat de grote mogendheden elkaar op ambassadeursniveau regelmatig zouden consulteren. De alliantie werd hernieuwd, met de afspraak dat de vier grote mogendheden elk 150.000 man in het veld zouden brengen wanneer een revolutionair Frankrijk opnieuw uitbraakpogingen zou ondernemen.

Er is toen een nieuwe periode aangebroken met een internationaal systeem dat historici en politicologen nog steeds fascineert: het systeem van Wenen, dat de hele 19e eeuw heeft gefunctioneerd. De grondslagen van het systeem waren: legitimiteit en status quo, met als instrumenten regelmatige consultaties van de grote mogendheden over bestaande en te verwachten internationale problemen.

Men zou kunnen spreken van een geïnstrumentaliseerde *balance of power*, waarbij de vijf grote mogendheden (Frankrijk mocht ook meedoen) voor de gang van zaken in Europa een zekere verantwoordelijkheid op zich namen; verantwoordelijkheid als ethisch desideratum kende men overigens in die tijd nog niet. In politicologische literatuur wordt het Weense systeem wel als multipolair gekarakteriseerd. Dit veronderstelt dat elk van de vijf mogendheden met een van de vier andere een coalitie zou kunnen aangaan. Dat was echter bepaald niet het geval. Groot-Brittannië en Rusland, die al van het begin van de eeuw vooral buiten Europa grote belangentegenstellingen hadden, zouden nooit een coalitie zijn aangegaan. Het was dus een beperkt multipolair systeem.

Hier volstaan wij met aan te stippen dat het Weense systeem in de loop van de 19e eeuw vele malen zwaar op de proef is gesteld. Het doorstond de revoluties van 1830 en 1848 glansrijk en liep pas in de Krimoorlog (1854-1856) ernstige averij op. De wijze waarop de Duitse en Italiaanse eenheid tot stand kwamen in de jaren 1858-1871 betekende zo-

wel een aanslag op het legitimiteitsbeginsel als op de status quo. Toch bleef het systeem functioneren, maar voortaan alleen als consultatie- en crisisbeheersingsinstrument zonder een eigen doelstelling.

De alliantiepatronen in de 19e eeuw

De 19e eeuw is rijk geweest aan allianties en ententes. Ofschoon er een onafzienbare hoeveelheid literatuur bestaat op het gebied van de diplomatieke geschiedenis van die eeuw, is er nauwelijks systematisch onderzoek verricht naar de vele allianties, althans waar het gaat om de wijze waarop zij tot stand kwamen, de duur, de afwikkeling en de ontbinding.

Het aantal allianties in de eerste helft van de eeuw is gering in vergelijking met dat in de tweede helft. Voor een deel hangt dat samen met de gewijzigde internationale situatie. Anderzijds lijkt het geringe aantal allianties uit de eerste decennia van de eeuw te kunnen worden verklaard uit het functioneren van het congressysteem, waardoor bv. in de jaren 1818-1830 in Aken, Troppau, Laibach, Verona en Londen zaken werden afgedaan die anders wellicht in een alliantieovereenkomst hadden moeten worden geregeld (congrespolitiek).

Tot het midden van de eeuw hadden de allianties alle een defensieve, conflictdempende strekking. De mogendheden beloofden elkaar hulp (van een omschreven omvang) bij Franse agressie (de Grote Alliantie) en verplichtten zich gezamenlijk in geval van revolutie te interveniëren t.b.v. vorsten die door revolutionaire woelingen de controle over hun land dreigden te verliezen. Met name de toezegging tot interventie was een novum. Deze afspraak vormde trouwens ook het breekpunt in de hechte samenwerking tussen de grote vijf: Groot-Brittannië en later ook Frankrijk voelden er weinig voor liberale bewegingen die bestaande regimes bedreigden, of al hadden omvergeworpen, met militair geweld te smoren.

Uit dezelfde periode dateren ook de eerste allianties en ententes met een ideologische strekking, waarin intenties werden verwoord zonder concrete doelen aan te geven: de befaamde Heilige Alliantie van 1815, de Alliance du Nord van de conservatieve mogendheden Pruisen, Rusland en Oostenrijk uit de jaren '30 en de entente-achtige samenwerking tussen Frankrijk en Groot-Brittannië uit de jaren '40.

Uit de jaren '50 en '60 van die eeuw kwam een geheel ander type alliantie in zwang, namelijk de defensieve alliantie met een neutraliteitsclausule. Bij de conflicten rond de Duitse en Italiaanse eenheid bedienden Frankrijk en Pruisen zich daarvan. Toen Frankrijk in 1859 Oostenrijk in Noord-Italië aanviel, had het een defensieve alliantie met Sardinië-Piëmont gesloten waarin Napoleon III hulp toezegde in geval van een Oostenrijkse aanval op dat land; Turijn beloofde neutraal te blijven en kreeg daarvoor uiteraard een beloning. Toen Bismarck in 1866 de Oostenrijkers aanpakte, had hij een soortgelijke alliantie met Sardinië-Piëmont. De neutraliteit van Turijn werd beloond met de Oostenrijkse bezittingen in Noord-Italië. Bij deze soort allianties ging het in feite om een beloonde medeplichtigheid aan agressie.

Vanaf 1870 ontstond een wirwar van vaak kortlopende allianties, waarbij Bismarck als evenwichtskunstenaar probeerde het nieuwe Duitse Rijk voor een isolement te behoeden. Wij gaan hier niet het hele rijtje bondgenootschappen langs, maar beperken ons tot de cruciale alliantie van 1879 tussen het Duitse Rijk en Oostenrijk omdat daarmee de polarisatie werd ingeleid die aan de Eerste Wereldoorlog voorafging.

In een echt multipolair systeem zou elke mogendheid met elke willekeurige andere staat een alliantie moeten kunnen aangaan om een isolement, en daarmee gevaar voor haar bestaan, te voorkomen. In die situatie verkeerde Bismarck niet aan het eind van de jaren '70. Laten wij de opties van Bismarck eens nagaan. Een toenadering tot Groot-Brittannië was in die jaren nog ondenkbaar. Londen meende zich een *splendid isolation* te kunnen veroorloven. Al vóór 1870 was Frankrijk voor Duitsland een onwaarschijnlijke partner geweest. Na 1871 was het verlies van Elzas Lotharingen voor de Franse politici een existentiële zaak geworden, die elke toenadering tot Duitsland in de weg stond. Rusland en Oostenrijk hadden diepgaande meningsverschillen over de Balkan. Een keuze van Bismarck vóór Rusland zou niet alleen de relatie tot Wenen zwaar hebben belast (de belangentegenstellingen tussen beide mogendheden op de Balkan), maar ook in Londen kwaad bloed hebben gezet, omdat Groot-Brittannië al de gehele eeuw in Azië (Perzië en Afghanistan, enz.) problemen had met Rusland. Duitsland moest de zekerheid hebben in een crisis niet alleen te staan. Er bleef geen andere keuze dan zich te verze-

keren van de steun van Oostenrijk-Hongarije, op dat moment de enige reële optie. Door het *Rückversicherungsvertrag* met Rusland wist Bismarck te bewerkstelligen dat St. Petersburg niet het gevoel kreeg dat Berlijn Oostenrijk tegen Rusland op de Balkan steunde. Daarmee werd Rusland voorlopig afgehouden van een alliantie met Frankrijk. Toen Bismarcks opvolgers Wenen niet voldoende in de hand hielden om Rusland aan zich te binden, werd Frans-Russische samenwerking onvermijdelijk. De kaarten voor de Eerste Wereldoorlog waren geschud toen de Duitsers met hun vlootbouwpolitiek Londen (dat als bondgenoot onbereikbaar was) probeerden te verleiden.

Rond de eeuwwisseling ontstond een netwerk van allianties, waarin politieke intenties steeds meer moesten plaatsmaken voor militaire afspraken. De diplomatieke manoeuvreerruimte werd daardoor opgeofferd aan de militaire efficiëntie, vooral in Duitsland. De afloop kennen wij.

Voor de 19e eeuw kunnen wij samenvatten: eerst defensieve, op bijstand gerichte allianties, dan allianties met neutraliteitsafspraken om één van de partijen de vrije hand te geven en ten slotte een reeks militaire allianties die door hun stipuleringen over mobilisatievolgorde en inzet van troepen een bijna offensieve strekking hadden.

Het interbellum

De Geallieerden uit de Eerste Wereldoorlog zijn als overwinnaars in hun nazorg schromelijk tekortgeschoten. In Versailles werd niet de grondslag gelegd voor een nieuwe, vreedzame wereldorde, zoals dat in Wenen honderd jaar eerder was gebeurd, maar werden de kiemen gelegd voor een volgend conflict. De jaren na de oorlog hadden het tijdvak van de mondiale collectieve veiligheid in het kader van de Volkenbond moeten worden. Een hartewens van veel liberalen in Europa en van president Wilson en zijn Democraten in de VS zou in vervulling gaan: de geheime kabinetsdiplomatie die als een belangrijke oorzaak van het oorlogskwaad werd gezien, zou worden afgeschaft. Parlementen zouden zich om de buitenlandse politiek van hun land gaan bekommeren. Geheime verdragen hoorden tot een boos verleden. De Volkenbond droeg echter al bij zijn oprichting de kiem van ontbinding in zich: het was een instrument van de overwinnaars en drie grote mogendheden mochten of wilden geen lid

zijn. Duitsland en de jonge Sovjet-Unie moesten gedurende de eerste zeven beslissende jaren buiten de deur blijven, terwijl de VS zich uit Europa en uit de Volkenbond terugtrokken.

De eerste alliantie uit dat tijdvak voorspelde weinig goeds: de twee uitgestotenen, Duitsland en de Sovjet-Unie, vonden elkaar in 1922 in Rapallo. In de steppen van Wit-Rusland legden de Duitsers, die maar een klein leger mochten hebben, de grondslag voor hun latere successen. In het geheim oefenden daar kleine mobiele pantsereenheden samen met duikbommenwerpers. Gezaghebbende auteurs menen dat de oorzaken van de Koude Oorlog mede moeten worden gezocht in het isolement van de Sovjet-Unie in die jaren.

Uit het interbellum verdient nog de Kleine Entente de aandacht. De staten die waren ontstaan door het uiteenvallen van het Habsburgse Rijk, Tsjechoslowakije en Joegoslavië, sloten in 1920 een entente (kort daarna trad ook Roemenië toe) om zich gezamenlijk tegen Hongaarse aanspraken te kunnen weren. De leden van de Kleine Entente zochten bescherming bij Frankrijk dat weliswaar bereid was te participeren, maar niet bij machte bleek de combinatie zodanig te sturen dat de leden hun belangen en veiligheid gewaarborgd achtten.

Uit de jaren '30 valt ten slotte nog de overeenkomst tussen Molotov en Ribbentrop te vermelden, een schoolvoorbeeld van een agressief pact zoals alleen totalitaire staten met elkaar kunnen sluiten. Vanaf 1936, voor goedgelovigen vanaf 1938, was volmaakt duidelijk dat Hitler op oorlog aanstuurde. Alleen het hoe en wanneer was een vraag. Als er ooit een reden was geweest naar een defensieve alliantie te streven van staten die van Duitsland weinig goeds hadden te verwachten, dan was het in die periode. De redenen waarom dat niet gebeurde zijn het onderwerp van veel historisch onderzoek geweest. Dat onderwerp laten wij hier rusten.

De grote allianties van na de oorlog, de WEU en de NAVO, krijgen vanaf 1990 geleidelijk een nieuwe inhoud. Doelstelling en middelen moeten aan de gewijzigde omstandigheden worden aangepast. Het zal moeilijk blijken de allianties te gebruiken voor andere doelen dan waarvoor zij in het leven zijn geroepen.

Ervaringsregels

Uit de geschiedenis valt nooit te leren wat men

moet doen; men kan ten hoogste eruit leren welke fouten men moet vermijden. Met deze reserve kunnen enkele ervaringsregels uit de geschiedenis van allianties en coalities worden afgeleid.

- Het vormen van allianties wil geleerd zijn.
- Onevenwichtigheid in de internationale verhoudingen bevordert het ontstaan van bondgenootschappen.
- Religieuze en ideologische homogeniteit blijken niet altijd een basis voor alliantievorming te kunnen zijn.

Gemeenschappelijke nood houdt een alliantie beter bijeen dan normen en waarden die men deelt.

- Uit de geschiedenis van de Quadruple Alliantie valt af te leiden dat een alliantie bij afwezigheid van gevaar van buiten, haar bestaan niet kan rekken door naar binnen gerichte opgaven.
- Naarmate een staat meer succes heeft gehad met neutraliteitspolitiek, des te gereserveerder hij reageert op alliantievoorstellen (Zwitserland, Nederland, Zweden).

Literatuur

- A. H. Harcourt en F. B. M. de Waal (eds) – *Coalitions and alliances in humans and other animals*. Oxford Univ. Press, Oxford (1992).
- G. Liska – *Nations in alliance; the limits of interdependence*. Johns Hopkins Press, Baltimore (1962).

- S. M. Walt – *The origins of alliances*. Cornell Univ. Press, Ithaca/NY (1987).
- P. W. Schroeder – The collapse of the second coalition. *J. Modern Hist.* 59(1987)244.
- G. H. Snyder – Alliances, balance and stability. *Int. Organization* 45(1991)121.

U bent lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap,

tevens actief dienend officier van de KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!